

הלכות פסח, והסבה בימינו

עריכת הסדר בפינת הישיבה, הרי זה שינוי ניכר מכל שבת וחג שרגילים לשבת לשולחן, וזה מעורר שאלות באופן טבעי, כמעט כלשון הרמב"ם: ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו. אז אפשר גם לקיים עקירת השולחן, וגם הסבה כעיקר הדין בדברי חז"ל, וכדרך חרות

בימי המשנה והתלמוד נהגו אנשים בני חורין ובעלי יכולת להסב לסעודה על גבי מיטות, והיו מביאים לפניהם את האוכל בשולחנות קטנים, ועוקרים אותם בשעת הצורך. כך מפורש בגמרא פסחים (ק' ע"ב) בעניין עקירת שולחן והבאתו, וכך כתב רשב"ם בתחילת פרק ערבי פסחים (צ"ט ע"ב): "ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב (לשון המשנה). – כדרך בני חורין במיטה, ועל השולחן". במצב ישיבה כזה מובן שהסבה היא על צד שמאל, כיוון שבהטיה לצד ימין עלול להקדים קנה לוושט, ולבוא לכלל סכנה, ועוד שביד ימין צריך לאכול (פסחים ק"ח ע"א), ומטעם הסכנה גם איטר מיסב על שמאלו (טור, או"ח תע"ב בשם רש"י). במצב ישיבה כזה גם מובן מה שאמרו, שאישה אינה צריכה להסב (פסחים ק"ח ע"א), וכתב רב אחאי בשאלות שאשה אין דרכה להסב (לפרשת צו, ע"ז: לאו דרכן של נשי למיזגא), אלא אם היא אישה חשובה.

מתי נשתנתה צורת הישיבה, ועד היכן השלכות השינוי?

כתבו התוספות (פסחים ק' ע"ב): "שהיו רגילין לסלק [את השולחן], שהיו שולחנות קטנים שכל אחד אוכל על שולחנו והיו מסלקין מפני כולם. ולא מלפני המברך. ואנו שאנו אוכלים בשולחן אחד אין נכון לסלק, "ועוד כתבו (שם בהמשך העמוד) על דברי הגמרא – " תניא נמי הכי, שאין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש, ואם הביא פורש מפה על הלחם ומקדש. (לשון הגמרא) – ועכשיו שולחנות שלנו שהם גדולים יותר מדי, וקשה להביאם אחרי קידוש שלא להפסיק בין קידוש לסעודה, אנו רגילים לפרוש מפה ולקדש.

במצב הישיבה החדש שנוצר במערב אירופה בעיקר, אין עוד סילוק שולחן והבאתו, וגם נוצרה בעיה גדולה של הסבה, מאחר שאין זו עוד צורת הישיבה המקובלת של בני חורין. לפיכך, כל מה שנותר מן ההסבה הוא הבאת כרים והטיה על צד שמאל, וזהו מבצע קשה בכסאות רגילים, אלא אם יש להם מסעד ומשענת. מכאן באמת נובעת מחלוקת הראשונים בעניין חובת ההסבה. "בזמן הזה שאין רגילות בארצנו להסב ישב כדרכו ואין צריך להסב". (לשון טו"ר או"ח תע"ב בשם ראבי"ה, וכן כתב מרדכי בשם ראב"ן בפרק ערבי פסחים). ובהגהות מיימוניות (להלכות חמץ ומצה פרק ו' הלכה ז') "כתב ראבי"ה שאין אנו צריכים הסבה בזמן הזה שהרי בני חורין אינן מסובים ואדרבה הישיבה דרכה היא דרך חירות". ומעיר עליו "אמנם יחידאה הוא". רבינו יוסף קארו (בבית יוסף או"ח תע"ב) כתב: "שדעת כל הפוסקים דלעולם בעי הסיבה ואפילו בזמן הזה". וכך פסק בשו"ע. אבל, רבי יואל סירקיס בבית חדש (שם) כתב: "ומכל מקום להלכה אנו תופסים דברי ראבי"ה עיקר, ואם אכל מצה בלא הסבה אין צריך לחזור ולאכול... ובאבל תוך י"ב חודש הכרעתי בתשובתי שאין לו הסיבה, מאחר שישיבה כדרכה היא כולי דרך חירות כמו שכתב ראבי"ה, ואנו תופסים דבריו עיקר, וכן המנהג. (הרמ"א הביא דברי ראבי"ה רק לפטור נשים מהסבה, ראה שו"ע או"ח תעב).

גלוי לעין שיש כאן הבדל בין פוסקי 'ספרד' ופוסקי 'אשכנז', מאחר שצורת הישיבה האירופית לא התפשטה כל כך בארצות האיסלאם, ומה שהיה פשוט לאלה, כלל לא פשוט לאלה. אולם בדורות האחרונים גברה צורת הישיבה האירופית ברוב העולם, ופשוט גם המנהג שלא להקפיד כל כך בהסבה. המקפידים דואגים לכורסא לפחות לעורך הסדר ולכל איש חשוב, ועדיין ההסבה מלאכותית ואינה דרך חירות. אלא דרך של הקפדה הלכתית.

אמנם, הנה לשון הרמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז' הלכה ה'): "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא עתה משעבוד מצרים... ועל דבר זה צוותה התורה... וזכרת כי עבד היית – כלומר אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות, ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ובשתית ארבע כוסות האלה, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח, ואם לאו אינו צריך. מכאן ברור שהסבה דרך חירות היא העיקר ולא רק הסבה לצד שמאל. מעתה עלינו לבדוק את עצמנו.

כבר נתפשט בארץ – כבארצות המערב – לארח אורחים דרך כבוד וחירות בפינת ישיבה מיוחדת על גבי ספות נוחות, ורק בארוחת קבע יושבים לשולחן הגדול. אבל, שיחת רעים, וסיפורי חוויות, וכיבוד דרך חירות, נוהגים בפינת הישיבה, ומביאים כיבוד על גבי שולחנות קטנים מתאימים שהם חלק מפינת הישיבה. כמעט כל מי שיש לו יכולת קצת עושה לעצמו פינת ישיבה כזאת, וקונה ספות מלבד שולחן האוכל. צורת ישיבה זו דומה מאוד לישיבה הקדומה שהזכרנו למעלה, רק בלי רגליים על המיטה, ולכן, גם אין מסיבין על צד שמאל, אלא נשענים מעט לאחור בדרך כלל, או מטים מעט לפנים (אין זה פרקדן, ר' פסחים ק"ח ע"ב ובנידה י"ז ע"ב וברמב"ם שם, על ערפו או על פניו).

לפיכך, נראה לענ"ד, שבטל טעמו של ראב"ה ובטל היתרו, שלא בא לעולם אלא מפני שינוי צורת הישיבה, ובשינוי הנוסף שהתחולל דינו להתבטל כלעומת שבא כן הלך. על כן המנהג הנכון לענ"ד כפי שכבר כתבתי לפני כמה שנים לערוך את הסדר בפינת הישיבה דרך חירות, מהקידוש ועד אחרי אכילת מצה ומרור, ולהכין שולחן קטן לכל עורך סדר (ואז אפשר גם לסלקו ולהחזירו על פי המנהגים) עם קערת הסדר והמצות. בשעת שתיית הכוסות ואכילת המצה ראוי להישען לאחור ולהטות לשמאל מעט, ואם מוסיפים כריות מה טוב. בדרך זו נוכל לקיים גם את ההלכה (כפי שכתב הרמ"א) שנשים שלנו כולם חשובות וצריכות הסבה. (ופטר אותן מפני דעת ראב"ה תעב ד) והרי נשים בימינו יש להן בכל מקום זכויות מלאות וחירות גמורה, ומנהגן לשבת בפינת הישיבה דרך כבוד וחירות תמיד. לפיכך בטלו כל הטעמים גם של רשב"ם במסכת פסחים ק"ח ע"א, וגם של רב אחאי בשאלות פרשת צו ע"ז, וכולם יסבו כראוי דרך חירות.

ובתלמיד לפני רבו – כשאימת רבן עליו, ומורא רבו דוחה את החירות יכול לשבת על כסא כפול ממול הספה ולא יסב (פסחים ק"ח ע"א, שו"ע או"ח תע"ב ה), אלא אם יזמין אותו רבו בפירוש לשבת בפינת הישיבה, ואז מותר לו.

במקביל, אפשר לערוך מראש (שולחן ערוך שם סעיף א) גם את שולחן הסעודה בצד השני של חדר האורחים, ואין צורך לטרוח באמצע הסדר לסילוק קערות הסדר ולהבאת צלחות וכוסות, וגם הנשים פנויות יותר להגדה שהיא מצוות היום. ובהזדמנות זו כדאי לציין כי מצווה גדולה להגיע לליל הסדר רעננים ולא עייפים כדי לקיימו כראוי.

לאחר הסעודה, ראוי לחזור לפינת הישיבה לברכת המזון, ולגמור את ההלל והשיר עם שתי כוסות אחרונות, שגם הן כלולות בחובת ההסבה.

ואפילו מי שאין לו פינת ישיבה של בעלי יכולת, ואינו מתארח, יכול לאסוף מזרונים ושמיכות ולכסותם ולעשות לו פינת ישיבה מיוחדת לליל החירות, כפי שנאמר במשנה: "ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב".

אם לא מספיק המקום לערוך באותו החדר גם שולחנות לסדר בפינת הישיבה וגם שולחן לאוכל (או מטעמי נוחות ושמחה), אפשר בהחלט לערוך גם בשני חדרים, וגם בקומת קרקע ובקומה שניה בתוך אותו הבית לכל הדיעות, ואין בכך בעיה של שינוי מקום כשדעתם נתונה מראש לכך (ר' פסחים ק"א ע"א, ושו"ע או"ח קע"ח א, ועיין שם בביאור הלכה באריכות, וכן באו"ח רע"ג א) – מנהג הקדמונים היה לעלות ולרדת מאיגרא (=הגג או עליית הגג) לארעא (=קומת הקרקע), ועפ"י לשון התלמוד (בבלי פסחים פ"ה ע"ב-פ"ו ע"א, ירושלמי פסחים פ"ז ה"ב, ור' תוספתא פסחים סוף פ"ו), היו עולים לגגות דווקא בליל הפסח, להלל ולשיר.

בדרך זו המוצעת כאן, אנו יכולים גם לחזור ולחזק הלכה אחרת, שנתרופה מעט מרוב שדשו בה מחנכים ומחנכות, (מעודף כוונות טובות), והיא שצריך לשנות מן הנהוג בכל שבת וחג כדי למשוך תשומת-לב, ולעורר את הבנים לשאול – כך לשון הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"ג): "וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו – מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות- עד ששייב להם ויאמר להם – כך וכך אירע, וכך וכך היה. וכיצד משנה? מחלק להם קליות ואגוזים, ועוקרים השולחן מלפניהם, וחוטפין מצה זה מיד זה, וכיוצא בדברים האלו".

אבל כאשר יודע כל ילד מראש, מגיל הגן, את השאלות וגם את התשובות, מה נותר לליל הסדר עצמו? הלוא אין כמעט שום מקום לשאלות טבעיות, ספונטניות, שהן עיקר המצווה "והגדת לבנך", לספר ביציאת מצרים – הרי לא די שישירו כולם מה נשתנה, או ישיר ילד קטן שלמד בעל פה, שאם אין שאלה באמת, אין גם תשובות באמת, ואיך נספר ביציאת מצרים באמת?!

לפיכך נהוג אצלנו לחלק קליות ואגוזים וסוכריות לילדים רק בתמורה לשאלות, ולחבר חידות מטמון לליל הסדר לילדים הגדולים, וגם למבוגרים- הכל כדי לעורר ענין ולקיים המצווה כראוי, שהרי עיקר החיוב אינו "מראש חודש" אלא דווקא "ביום ההוא", בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך"- ויחד עם הסיפור ביציאת מצרים, חייבים אנו לספר גם בנפלאו קיבוץ הגלויות שבדורותינו, כלשון התוספתא (ברכות פרק א'): "אמר להם [ר' שמעון] בן זומא [לחכמים] – וכי מזכירין יציאת מצרים בימות המשיח? והלא כבר נאמר: "לכן הנה ימים [באים] נאום ה', ולא יאמר עוד, חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה. ומכל הארצות אשר הדחתים שם, וישבו על אדמתם", (ירמיהו ט"ז יד-טו, כ"ג ז-ח) אמרו לו [חכמים]: לא שתעקרי יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא יציאת מצרים מוסף על [יציאת] מלכויות. [יציאת] מלכויות עיקר, ויציאת מצרים טפלה".

על כן כאשר עורכים את הסדר בפירת השיבה, הרי זה שינוי ניכר מכל שבת וחג שרגילים לשבת לשולחן, וזה מעורר שאלות באופן טבעי, כמעט כלשון הרמב"ם: ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו. אז אפשר גם לקיים עקירת השולחן, וגם הסבה כעיקר הדין בדברי חז"ל, וכדרך חרות, וגם מקיימים שינוי ניכר לעין מכל שבת וחג – ויהי רצון שנזכה להסב לסדר מתוך חירות ושמחה, ומהרה ישלים גאולתנו, ונזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים, ונשיר לפנינו: הללויה.